

S. KOSZTRICZ ANNA MÁRIA

„Az az ember, aki megérti, miért van itt, miért megy ki a Szovjetunióba, aki szereti a szakmáját, aki mélyen és alaposan tanul, aki széles látókörű...”

Az Oleg Kosevoj Szovjetösztöndíjas Iskola története levéltári dokumentumok tükrében

Az Oleg Kosevoj Szovjetösztöndíjas Iskolával kapcsolatban több szociológiai jellegű publikáció is született az elmúlt években.¹ A Magyar Országos Levéltárban² és Budapest Főváros Levéltárában³ találhatóak az iskola állami és pártszerveknek küldött jelentései és egyéb levéltári anyagai. Ezek felhasználásával szeretném felvázolni az iskola történetének néhány jellemző részletét.

Az intézményt egy évvel a „fordulat éve”, a Magyar Dolgozók Pártja hatalomra kerülését követően, 1949 őszén szervezték meg, meglehetősen előkészületlenül, hogy felkészítse a diákokat szovjetunióbeli tanulmányaikra. A szovjet felsőoktatási intézményekben (VUZ)⁴ az 1946/47-es tanévtől kezdve tanulhattak külföldi egyetemisták a szovjet kommunista párt legfelső vezetésében hozott döntések értelmében. A szovjet függésbe került kelet-európai országok diákjain kívül koreaiak, kínaiak, vietnamiak és mongolok kezdhették meg ekkor tanulmányaikat, az első tan-

¹ DESSEWFY TIBOR: *Iskola a hegyoldalban*. Új Mandátum, Budapest, 1999. E könyvről és a könyvben foglaltakat továbbgondolva születtek: MAJTÉNYI György: Az Oleg Kosevoj elitképző a Sas-hegyen. *Népszabadság*, 2004. június 14. és NYÍRI András: Elitiskola, 1949–54. *Iskolakultúra*, 1999/9. 86–93.

² Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) M-KS 276. f. Magyar Dolgozók Pártja (a továbbiakban: MDP) iratai. MOL XXVI-I-69, Az Oleg Kosevoj Szovjetösztöndíjas Iskola iratai. MOL XIX-I-1, Vallás- és Közigazgatási Minisztérium iratai. MOL XIX-I-2, Oktatásiügyi Minisztérium iratai. MOL XIX-J-1, Külügyminisztérium iratai.

³ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) XXV 107.c/51, MDP XII. kerületi Pártbizottsága

⁴ Vűszseje ucséboje zavegyényije (VUZ): felsőoktatási intézmény.

évben mintegy ötszázan.⁵ Ez a szám 1952-re megközelítőleg 7500-ra növekedett, a szövetséges országokban bevett gyakorlattá vált, hogy évről évre bizonyos számú ösztöndíjas hallgatót küldenek a Szovjetunióba. A szovjet felsőoktatási intézmények az ösztöndíjas egyetemistákat tanulmányaik teljes időszakára fogadták, ami a diploma megszerzésével zárult. Amennyiben a kiérkező diák nem beszélt oroszul, vagy nyelvtudása nem érte el az egyetemi tanuláshoz szükséges szintet, fél-egy éves nyelvi előkészítőn kellett részt vennie, csak ennek sikeres befejezése után kezdhetette el felsőfokú tanulmányait.

Ha egy nagyhatalom a tőle kisebb vagy nagyobb mértékben függő országok ifjúságának egy csoportja számára a magasán képzett értelmiségivé válás lehetőségét a saját felsőoktatási intézményeiben biztosítja, akkor ezzel megalapozza az országok gazdasági és politikai befolyásolásának lehetőségét. A Szovjetunió a második világháború befejezése után nekilátott befolyási övezetének megszervezéséhez, az érdekei szerint működő, egységes gazdasági övezet kialakításához, továbbá az ennek működtetéséhez elengedhetetlen, a szovjethez hasonló politikai rendszerek kiépítéséhez ezekben az országokban. A Szovjetuniótól függő, vagy vele szövetségesi viszonyban álló országokban az értelmiség egy csoportjának szovjetunióbeli képzése az említett gazdasági és politikai célok elérését, később pedig az eredmények stabilizálását szolgálta.⁶ Az érintett országok politikai vezetésének szemszögéből nézve a Szovjetunió iránti bizalom, a feltétlen hűség és a szovjet tudomány és technika magasabbrendűségének elismerése is kifejezésre juttatható volt ilyen módon. Magyarország 1952-ben a 12 szocialista ország között a harmadik helyen állt a kiküldött ösztöndíjasok számát tekintve, csak a lengyel és a román ösztöndíjasok száma volt magasabb.⁷

Először 1945 nyarán vetődött fel, hogy fiatal, állami ösztöndíjas kutatókat küldjenek szovjet tudományos intézményekbe. Ács Tivadar,⁸ a Ma-

⁵ Orosz Állami Legújabbkori Politikatörténeti Levéltár (a továbbiakban: RGASZPI) f. 17. opisz 133. gyélo 240. 56. l.

⁶ SHEILA FITZPATRICK: *The Cultural Front. Power and Culture in Revolutionary Russia*. Cornell University Press, Ithaca–London, 1992. 149–161.

⁷ RGASZPI f. 17. opisz 133. gyélo 240. 55. l.

⁸ Ács Tivadar (1901–1974) történész, újságíró. Az 1920-as években újságíróként dolgozott, majd 1930-ban kivándorolt Argentínába. Tevékenyen részt vett az argentinai magyarság kulturális életében, megkezdte az amerikai magyarság történetének kutatását. 1936-ban hazatért, kutatási eredményeinek közzétételéből élt. 1945-ben a Külügyminisztérium osztálytanácsosa lett, ugyanebben az időben a Magyarok Világszövetségének ügyvezető alelnökének választották. 1948-ban elbocsátották állásából. Ettől kezdve az emigráns magyarság kultúr- és művelődéstörténetével és a Kossuth-emigráció történetével foglalkozott.

gyarok Világszövetségének ügyvezető alelnöke levelet intézett dr. Gyöngyösi János külügyminiszterhez egy moszkvai Collegium Hungaricum sürgős megalapításáról. Az 1927. évi XIII. törvény lehetővé tette, hogy számos fiatal magyar kutató kapjon állami ösztöndíjat Európa tudományos központjaiba: Berlinbe, Bécsbe, Rómába, Leuvenbe. Ács egy olyan moszkvai intézmény megalapítását szorgalmazta, ahová fél vagy egy évre fiatal, már diplomával rendelkező magyar tudósok utazhatnak ki azért, hogy szovjet kutatóintézetekben, egyetemeken töltsenek el hosszabb-rövidebb időt, neves szovjet tudósok irányításával végezzenek kutatásokat, ott szerezzenek tudományos fokozatot.

1945–46 táján⁹ az oktatási kormányzat az Európa több országában sikeresen működő Collegium Hungaricumokat tekintette példának, a Szovjetunióval is hasonló módon működő oktatási, kulturális és tudományos kapcsolatokat szeretett volna kiépíteni. Ez az elképzelés a szovjet Felsőoktatási Minisztérium számára tökéletesen érthetetlen volt, az ott kialakított koncepció szerint felsőfokú tanintézetekbe vártak fiatalokat, a képzés teljes idejére.¹⁰

A második világháború után ismét helyreállított szovjet–magyar diplomáciai kapcsolatok lehetővé tették a moszkvai magyar követség működésének újraindítását 1946 elejétől. Szekfű Gyula követ, a követség diplomatái és a magyar Külügyminisztérium, valamint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium levelezése ad képet az 1946-tól kezdve kiküldött egyetemistákkal és aspiránsokkal kapcsolatban felmerült gondokról. Szekfű leveleiben először nagyon udvariasan és óvatosan, az idő előrehaladtával azonban egyre keményebb hangon igyekezett megértetni a Külügyminisztérium és a VKM illetékeseivel a szovjet kormány által felkínált lehetőség mibenlétét, hogy a teljes egyetemi képzés lehetőségét ajánlották fel magyar diákoknak, és hogy egyetlen ország sem működött követségén kívül külön kulturális intézetet is a Szovjetunióban.¹¹

Végül a VKM vezetőinek be kellett látniuk, hogy eredeti elképzelésük megvalósíthatatlan, és hosszas tárgyalások után a szovjet és a magyar fél 1948. október 28-án kötötte meg az ösztöndíjas-egyezményt, amely szabályozta a vízumok, ösztöndíjak kérdését, rögzítette, hogy mennyit és milyen módon kell fizetnie a magyar kormánynak. Az ösztöndíjasok szovjetunióbeli képzésének kérdéseit megnyugtatóan rendezte az államok szintjén, de a kikerülő egyetemisták számára változatlanul gondot

⁹ MOL XIX-I-1-k 11. d. 131. t.

¹⁰ Uo.

¹¹ MOL XIX-I-1-k 11. d. 131. t. 62 148/6.

jelentett a nyelvtudás és az egyetemi munkába való bekapcsolódáshoz szükséges szakmai ismeretek hiánya. A Magyarországon megszokottól idegen politikai viszonyok közé történő beilleszkedés is nehézséget jelentett számukra.

Az első ösztöndíjas csoport 1946 őszén utazott ki, tehát az Oleg Kosevoj Szovjetösztöndíjas Iskola létrehozását megelőző három tanévben három évfolyamnyi magyar diák kezdte ott meg tanulmányait. Az 1946/47-es tanévre kiküldött első tizenöt ösztöndíjas egyetemi diplomával rendelkező kutató volt. Ők csak egy-két évet akartak a Szovjetunióban eltölteni. Közülük kilencen a következő tanévre is maradtak. Az 1947/48-as tanévben kezdte meg tanulmányait a magyar diákok első olyan csoportja, amely már a teljes képzés idejére érkezett és a Szovjetunióban akart diplomát szerezni. Ebben az időszakban a diákok, ösztöndíjikkal, megélhetésükkel (étkezés, lakás, ruházkodás), nyelvtudásukkal kapcsolatban számtalan, nehezen megoldható probléma merült fel. Ezek rendezése 1949–1950-ig húzódott. A VKM, a magyar követség és a Külügyminisztérium hivatalnokai előtt teljesen ismeretlenek voltak azok a gondok, amelyek a Szovjetunió háború utáni belső viszonyai-ból eredtek, és amelyekkel a kiküldött ösztöndíjasok kénytelenek voltak megbirkózni.

Az ösztöndíjasok kiutazás előtti előképzésének alternatív lehetőségei

Az 1946/47-es tanévet a Szovjetunióban töltő, és ott kandidátusi fokozatot szerző dr. Rényi Alfréd¹² hazatérését követően részletes beszámolót¹³ küldött a VKM X. ügyosztályának, amelyben igyekezett pontosan jellemezni a szovjetunióbeli viszonyokat, és javaslatokat tett a felmerült gondok megoldására. Felvetette egyebek mellett, hogy a szovjet Felsőoktatási Minisztérium szakemberei láthatólag szívesebben látnának olyan ösztöndíjasokat, akik az egyetemet teljesen a Szovjetunióban végzik el,

¹² Rényi Alfréd (1921–1970) matematikus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A budapesti egyetemen tanult, de tanulmányait 1940-től meg kellett szakítania, mert behívták munkaszolgálatosnak. A második világháború után a szegedi egyetemen fejezte be tanulmányait, Riesz Frigyesnél matematikából doktorált. 1946-ban Leningrádban töltött egy évet aspiránsként J. V. Linnyik és I. M. Vinogradov tanítványaként, hazaérkezése után 1947 nyarán védte meg kandidátusi disszertációját. Haláláig vezette az MTA Matematikai Kutató Intézetét és az ELTE Valószínűség-számítási Tanszékét.

¹³ MOL XIX-I-1-e 1947. 117.758.

mint olyanokat, akik egy-két évet szándékoznak aspiránsként vagy kutatóként kint tölteni. Javasolta, hogy az Országos Ösztöndíjtanácson kívül a népi kollégiumok és a szakszervezetek is javaslatot tehessenek a kiutazók személyére. Fontosnak tartotta, hogy az ösztöndíjasokat rendszeresen támogassák anyagiilag (ez a szovjet–magyar ösztöndíjas-egyezmény megkötéséig megoldatlan volt). Másrészt egészségügyi szűrést tartott szükségesnek, hogy csak teljesen egészséges egyetemisták utazzanak. Az első évek ösztöndíjasai közül sokan megbetegedtek, mert a fiatalok háború alatt legyengült szervezete nem volt képes alkalmazkodni a számukra szokatlan időjárási viszonyokhoz, egészséges táplálkozásra pedig nem volt lehetőségük. Többen közülük otthon nem felfedezett, idült, esetleg ragályos betegségekben szenvedtek. A követségnek mindez sok nehézséget okozott, meg kellett szerveznie orvosi kezelésüket, esetleg a hazautazást. Ezek költségei nagy terhet róttak a követség szűkre szabott költségvetésére.

Az ösztöndíjasok itthoni előképzésére vonatkozóan az Oleg Kosevoj Szovjetösztöndíjas Iskola megalapítását megelőző időszakban többféle javaslat született az oktatás különböző szintjein. Fekete Sándor, a székesfehérvári tankerület főigazgatói teendőkkel ideiglenesen megbízott gimnáziumigazgatója 1949. február 12-én datált tervezete szerint tankerülete központi fekvésű városaiban kellene megszervezni az ösztöndíjasok előkészítő iskoláit. A munkás és parasztszármazású fiatalokat fel kellene menteni a munkavégzés alól, hogy a tanfolyamok heti 40 óráján¹⁴ részt tudjanak venni, fizetésüket azonban a továbbiakban is folyósítani kellene.

Az 1949. április 21-én keletkezett *Feljegyzés a Szovjetunióba küldendő ösztöndíjasok szervezési és képzési tervéről*¹⁵ részletesen lefesti az ekkor kiküldeni szándékozott ösztöndíjasok kiválogatása, orosz nyelvi és szakmai képzése körüli káoszt. A jelöltek túl sok helyről kellett összeszedni, voltak jelöltek, akiknek lakóhelye sem volt ismert. A *Feljegyzés* szerint nyáron egy helyre kellett volna gyűjteni a jelölteket, és nyelvtanfolyamot szervezni számukra. Az előadó nyelvtanárok kijelölésére és a nyelvtanfolyam nyelvoktatási tervének elkészítésére az április 7-én készült irat szerzői május 26-i határidőt szabtak. Feladat: „az összes ösztöndíjas jelöltek összegyűjtése kollégiumba, oktatás és képzés megindítása.”¹⁶ Az irat gépelését végző személy eredetileg a „kollégiumokba” szót akar-

¹⁴ A VKM 42 580/1948. sz. rendelete a szakérettségire előkészítő tanfolyamok óraszámát heti 40 órában szabta meg.

¹⁵ MOL XIX-I-1-r 1. d. 1949. IV. 21. VKM Kollégiumi értekezetlet.

¹⁶ Uo.

ta írni, majd ezt javította ki. Úgy tűnik tehát, hogy ekkoriban már körvonalazódott egy központi szovjetösztöndíjas előképző iskola terve. Az 1949/50-es tanévre kiutazó jelöltek számára végül július 1. után egy négy hónapos felkészítő tábort szerveztek, ahol orosz nyelvi és szakmai oktatáson, és ideológiai képzésben vettek részt.

Az ösztöndíjasok „kiválogatása”¹⁷

1946-tól kezdve a diákok Szovjetunióba küldése elsősorban a szovjet–magyar kapcsolatokat érintő politikai ügy volt. A kiutazóknak úgy kellett képviselniük hazájukat a szovjet egyetemeken, hogy megfeleljenek a szovjet elvárásoknak. Ezért lehetőleg baloldali érzelmű, szovjetbarát, munkás vagy parasztszármazású fiatalokat választottak ki, nem pedig tudás vagy előképzettség alapján döntöttek. 1946–1947-ben a VKM Ösztöndíjtanácsa választotta ki az arra érdemesnek tartottakat a jelentkezők közül. Különböző munkahelyi, ifjúsági, párt- és szakszervezeti vezetőségek tettek javaslatot az ösztöndíjasok személyére. Az MDP megalakulása (1948) után a párt fokozatosan kezébe vette az ösztöndíjasok ügyének politikai irányítását is, 1948-tól a MDP Káderosztálya döntött a kiküldetésről, a szervezési feladatok azonban a VKM-ben maradtak.

A párt apparátusában nem voltak az ösztöndíjasok ügyének politikai irányítására alkalmas szakemberek. Így aztán ebben az időszakban a VKM, a Külügyminisztérium, valamint az MDP osztályai közti információcseré sem volt zökkenőmentes. Jól példázza ezt a VKM-ben és az MDP-ben készült ösztöndíjasjegyzékek összehasonlítása. A VKM-nek a magyar–szovjet egyezményhez készített névsorai¹⁸ az akkor éppen a Szovjetunióban tanuló, a tanulmányait ott már befejezett, továbbá az 1948/49-es tanévre a Szovjetunióba utazó ösztöndíjasok körét fogták át. E szerint a dokumentum szerint az 1946/47-es tanévben tizenöt magyar ösztöndíjas folytatta tanulmányait a Szovjetunióban, közülük kilencen a következő tanévre (1947/48) is maradtak, és húsz új ösztöndíjas csatlakozott hozzájuk. Az 1948/49-es tanévre pedig száz új ösztöndíjas kiutazását vették tervbe. Teljesen más adatokat közöl az MDP Szervező Bizottságának anyagában található, egy évvel későbbi, 1949. decemberi

¹⁷ 1948-tól kezdve a MDP irataiban ez a kifejezést használják a kiküldésre alkalmasnak ítélt fiatalok kiválasztására.

¹⁸ MOL XIX-I-1-e 1948. július 26. 250791.

*Jelentés a szovjet ösztöndíjasokról.*¹⁹ Eszerint az „1946/47-es tanévre 2 fő, az 1947/48-as tanévre 18 fő, az 1948/49-es tanévre 100 fő” utazott ki. Az irat az adatokat azzal vezeti be, hogy „a Szovjetunióban kintlevő ösztöndíjasokról 100%-os pontos kimutatás nincs. A VKM-ben eddig nem vezettek pontos kimutatást, az Országos Káderosztályon pedig az 1946/47-es iskolaévben kiküldöttekről nincs kimutatás. Az adatokat most dolgozza fel teljes pontossággal a VKM.”

A bentlakásos szovjetösztöndíjas tanfolyam megszervezése

Az imént említett, 1949. decemberi irat szerint – az MDP szándékának megfelelően – az 1950/1951-es tanévre már 400 fiatalt akartak kiküldeni a Szovjetunióba, 580 jelölt közül.²⁰ Nem tudni, az idézett jelentés összeállítói milyen mértékben támaszkodtak egy az ösztöndíjasok kiválogatásáról és elhelyezéséről nagyjából egy hónappal korábban, 1949. november 21-én, valószínűleg a VKM-ben készült iratra.²¹

Ez utóbbi áttekinthetően, pontokba szedve foglalja össze a bentlakásos tanfolyamra behívandók kiválogatásának módját. (143 fiatal, akik nem utaztak ki a Szovjetunióba 1949 őszén, 157 szakértségs, 100 ifjúmunkás. Közülük 300-an mehetnek 1950 őszén a Szovjetunióba.) Rajtuk kívül 75 középiskolát végzett diák és 25 művész kiutazását vették tervbe, ők azonban iskolájukban, illetve munkahelyükön részesültek nyelvi és politikai oktatásban.

Az 1949 decemberében készült feljegyzés szerint²² az Iskola első évfolyamára „251 ifjúmunkást a szakértségs tanfolyamok hallgatói közül, 100 ifjúmunkást pedig közvetlenül az üzemekből válogattunk ki”, és az 1949 nyári négy hónapos speciális előkészítő tábor résztvevői közül „30 ifjúmunkást a nyáron kiválogatottak közül részben hiányos előképzettsége, részben fiatal kora miatt maradt itthon a jövő esztendőre (sic!)”.²³ „A hallgatókat üzemekben a SZIT csoportok jelölték, a tagság jóváhagyta, és a Pártszervezet ellenőrizte. Kollégiumokban ugyancsak a tagság jelölése alapján néztük meg a javaslatokat. A budapesti nagyüzemekből Nagybudapesti Pártbizottság Káderosztálya javasolt.”²⁴

¹⁹ MOL M-KS 276. f. 55/102. ő. e. 40.

²⁰ Uo. 42.

²¹ MOL XXVI-I-1-a 64. t. 10. d.

²² MOL M-KS 276. f. 55/102. ő. e. 40.

²³ Uo. 41–42.

²⁴ Uo. 42.

A javasolt fiatalok közül az Országos Káderosztály által jóváhagyott kádertanácsok választották ki azokat, akiket november 28-tól kollégiumban helyeztek el.²⁵ 1949. november 29-től megkezdődött az egyetemi tanulmányaikra előkészítő nyolc hónapos tanfolyam.²⁶

Levéltári forrás nem maradt fenn arra vonatkozóan, mikor nevezték el az iskolát Oleg Kosevojról. A megalakulást közvetlenül megelőzően két olyan intézmény²⁷ is működött, melyek átörökölhették Oleg Kosevoj²⁸ nevét. Az új iskola beleilleszkedett a szakérettségis tanfolyamok rendszerébe, ez is egy volt ezek közül, csak nem magyar, hanem szovjet felsőfokú tanulmányokra készítette elő a diákjait, ennek megfelelő speciális (politikai, szaktantárgyi és nyelvi) tananyaggal.

Az Iskola vezetői, szervezete és működése

Az Oleg Kosevoj Szovjetösztöndíjas Iskola megalakulásakor annak ideiglenes vezetésével Antal Lászlót bízták meg, aki ezt megelőzően a veszprémi Általános Fiúkollégium igazgatója volt.²⁹ 1949 decembere és 1950 márciusa között Kovács József³⁰ volt az igazgató, utána Kovács Margitot³¹ nevezték ki.

²⁵ A kollégium címe: Budapest, Miasszonyunk útja 1. Sas-hegy.

²⁶ Uo. 43.

²⁷ MOL XIX-J-1-h (1945-64) Szovjet adminisztratív iratok 21. d. 1064-Szov.-51 „A kecskeméti Oleg Kosevojról elnevezett ösztöndíjas tábor.” MOL XXVI-I-1-a 64. t. 10. d. (Országos Neveléstudományi Intézet.) Itt található egy irat, amely „ösztöndíjas tanfolyamként” emlegeti az iskolát, viszont megjegyzi, hogy a Podmaniczky utcában működő Oleg Kosevoj Kollégiumból 110 kollégista került át ide.

²⁸ Oleg Vasziljevics Kosevoj (1926–1943) a Szovjetunióban Krasznodon városában a második világháború idején működött, fiatalokból álló partizánszervezet, az „Ifjú Gárda” egyik vezetője. Krasznodon 1942-ben német megszállás alá került, a fiatalok ekkor szervezték meg az ellenállást. 1943 elején a Gestapo a csoport nyomára bukkant, több tagjukat elfogták, megkínozták, és kivégezték. A felszabadító szovjet csapatok hónapokkal később bukkantak holttesteikre egy bányában. 1943 márciusában temették el őket. 1943 szeptemberében a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnöksége a „Szovjetunió Hőse” címet adományozta Oleg Kosevojnak. Közvetlenül a háború után Alekszandr Alekszandrovics Fagyejev az *Ifjú Gárda* című regényben emlékezett meg a fasiszta megszállók ellen harcoló szovjet fiatalaságról. Oleg Kosevoj, a hús-vér fiatalember története feledésbe merült, helyét a Fagyejev által megalkotott szimbolikus figura vette át.

²⁹ MOL XIX-J-1-h 1945-64. Szovjet adminisztratív iratok 21. d. 1064. *A szovjet ösztöndíjas kollégium nevelő-tanárainak megbízása és illetményei* című irat szerint a VKM VI/3. osztálya.

³⁰ Kovács József 1912-ben született, paraszti származású, képzettségét tekintve középiskolai tanár volt. Egyetemi tanulmányait Párizsban végezte, diplomáját 1940-ben kapta meg, ezt követően a rimaszombati református gimnáziumba, majd 1945-ben a békéscsabai állami leánygimnáziumba került. 1947-ben a VKM a szombathelyi tankerület vezetésével bízta meg. 1948 nyarán a Pedagógus Szakszervezet tanul-

Az iskola tanári gárdájába ketten a VKM Tanügyi Akadémiájáról kerültek át.³² A többi tanárt és nevelőtanárt különböző oktatási intézményekből (középiskolákból, kollégiumokból és a tanügyiigazgatásból) helyezték át. A működése idején a szakfelügyelet kérdése megoldatlan volt. Bár a VKM VI/3. osztályáról Sövény Sándor kérte a Tankerületi Főigazgatóságtól a szakfelügyelet megszervezését, az érdemi szakmai ellenőrzést gyakorlatilag lehetetlenné tette az előre kidolgozott tananyag és a tanmenetek hiánya.

Az iskola rendtartása

A VKM Közoktatásügyi Kollégiuma 1949. december 10-i ülésén fogadta el a kollégium rendtartását.³³ Ennek rövid bevezetője nem határozta meg pontosan az ott folyó oktatás célját (a Szovjetunióban egyetemi tanulmányok végzéséhez szükséges magas szintű orosznyelv-tudás és szakföldtudás megszerzése), habár „alapos és tervszerű” felkészülést várt el a hallgatóktól. A dokumentumból egy olyan intézmény képe rajzolódik ki, ahol a diákok életét részletesen szabályozták, és személyes vagy családi ügyekre, bármiféle magánéletre idő vagy alkalom nem maradt. Minden percet és energiát a tanulás, továbbá a permanens közösségi élet, műsorkészítés, faliújságcikk-írás kötött le.³⁴

Az oktatás hétfőtől szombatig, reggel nyolctól este hétig, szombaton este ötig tartott. Mindenféle tanulás és tanuláson kívüli tevékenység csak tervszerűen és különböző csoportok tagjaként volt végezhető (szakcsoportok keretében, osztályokban, tanulókörökben, lakószobákban, iskolagyűléseken). A napirend szerint egyéni tanulásra napi két-három óra jutott a késő esti órákban. Bár a fiatalokat állandóan olvasásra buzdították, az iskola könyvtárából kölcsönözni csak az étkezési szünetekben lehetett.

Kimenő csak kéthetente, vasárnap délután volt. A fiatalok látogatókat csak az ebédszünetben fogadhattak, és csak a fogadószobában, máshová a látogató nem léphetett be. Az iskola tanulóit szinte teljesen elzárták a külvilágtól. A tanítás szombati befejezése után az estét a fiatalok va-

mányútra küldte Franciaországba, ezt követően kitüntették a Köztársasági érdemrend Kiskeresztjével. 1945-től kezdve aktív párttag volt, a békéscsabai pártvezetőség elnöki posztját töltötte be. Az Oleg Kosevoj iskolában tett rövid kitérő után 1950 tavaszán kinevezték a VKM Tanügyi-igazgatási osztályvezetőjének.

³¹ Személyére, pályájára vonatkozóan nem sikerült forrást találni.

³² A VKM Tanügyi Akadémiát 1949-ben alapították, hathónapos bentlakásos munkásképző tanfolyam volt, amely oktatási intézmények számára képezett vezető tisztviselőket. MOL XIX-I-1-s.

³³ MOL XIX-I-1-r 1. d. Közoktatási Kollégium 1949. december 10.

³⁴ MOL XXVI-I-69. Az Oleg Kosevoj szovjetöztöndíjas iskola iratai 3–5. dosszié.

lamelyik üzem „kultúrrendezvényén” töltötték. Szerda és vasárnap este moziba, színházba és hangversenyre jártak. Vasárnap délelőtt szervezett kultúrfoglalkozást tartottak, ezen az aznapi klubdelutánra készültek műsorral. Ezekre bárki meghívhatta ismerőseit vagy rokonait. Nyáron ugyanekkor sportfoglalkozás és sportversenyek voltak.

Az étkezések két turnusban folytak. Az éppen nem reggeliző csoport újságolvasással töltötte az időt. Minden hétfőn szobánként vitatták meg az előző heti sajtóanyagot a Szabad Nép Baráti Köre keretében.

Óra- és tantervek

Az Iskola első óra- és tantervei 1949. november 21-én készültek, tehát csak a tanítás megkezdése előtt egy héttel kerülhettek a tanárok kezébe. Ennyi idő állt a rendelkezésükre, hogy felkészüljenek egy olyan, egy évre sűrített tananyag oktatására, amelyet addig még sehol sem tanítottak, és amelyhez tankönyvek sem készültek.³⁵

A kollégiumban négy szakkollégium – mérnök-, pedagógus- és orvos-, közgazdász-, agrárkollégium – volt, egyenként körülbelül 100–100 taggal.³⁶ Az első évben az oktatás 11 osztályban folyt (4 mérnök-, 1 orvos- és természettudományos, 2 pedagógiai, 2 közgazdász és 2 agrárostátály). A heti 42 órából mindenki számára kötelezőek voltak az orosz nyelvi (heti 8 óra), az ideológiai (heti 2 óra), a „szovjet enciklopédiai” (heti 1 óra) és a természeti ismeretek (heti 1 óra), továbbá a különböző kollégiumok tagjai számára a szakjaiknak megfelelő órák (heti 30).

Az ideológia és a szovjet enciklopédia című tárgyak általános marxista társadalom-elmélettel, Magyarország és a Szovjetunió 20. századi történetével, kül- és belpolitikájával, politikai és gazdasági rendszerének megismertetésével foglalkoztak. A tanterv összeállításakor valószínűleg figyelembe vették azt, hogy a szovjet felsőoktatás rendszere gyökeresen eltért a magyartól. A heti 1 órás természettudományos ismeretek című tárgy anyaga a tanterv szerint: „Ismeretterjesztő előadások a csillagászat, a geológia és a biológia tárgyköréből. Anyag: a Természettudományos Kiskönyvtár (Szikra) alapján, a füzetek megjelenésének sorrendjében.”³⁷ Magyarországon ekkor még nem volt egységes alap- és középfokú természettudomá-

³⁵ „Jelentés az 1950-es szovjet ösztöndíjasok kiválogatásáról és elhelyezéséről. Az ösztöndíjas tanfolyamok óratervei és tanmenetei”. MOL XXVI-I-1-a 64. t. 10. d.

³⁶ MOL XXVI-I-1-a 64. t. 10. d.

³⁷ Uo.

nyos, gazdasági és filozófiai képzés, azonban ilyen jellegű alapismeretekre a szovjet felsőoktatási intézményekben tanulóknak okvetlenül szüksége volt.

Az 1950/51-es tanévre új tantervek készültek, amelyeket az előző tanév és a Szovjetunióból hazatért diákok tapasztalatai alapján állítottak össze: „A cél ez: az iskola valóban a Szovjetunió egyetemeire készítsen elő. Ezért az ütemtervnek szakítania kellett az »általános műveltség« és az »érettségi« minden hagyományával. Csak olyan tárgyak szerepelnek a tervben, amelyek valóban szükségesek a Szovjetunió egyetemén való tanuláshoz, és a tantervek ezekből is súlypontokat képeznek, a fontosság sorrendje szerint.”³⁸

Az erre a tanévre szóló terv szerint a tanulókat úgy kellett csoportokba osztani, hogy a szakérettségis és a 3. gimnáziumi osztályt végzett fiatalok külön csoportokba kerüljenek; a szakérettségis csoportnak a tárgyak oktatásában lassabb haladást, több gyakorlást, és a többségük számára addig teljesen ismeretlen nyelvtanulás lassabb menetét írta elő. Az egyes tárgyak oktatása is megváltozott. Nyilvánvalóvá vált például, hogy az orosz nyelv oktatására addig használt tankönyv nem tartalmaz rendszeres nyelvtant, szókincse pedig kevés a kiutazóknak, ezért egy másik tankönyv olvasmányainak feldolgozását is szükségesnek tartották. Az ösztöndíjasok tapasztalatai szerint a magyar diákok matematikatudása nem érte el a szovjet egyetemeken megkövetelt szintet, ezért a matematika-óraszámot emelni kellett. Az irodalom tantárgy tanmenete is teljesen megváltozott: legfőképpen nem a magyar, hanem az orosz és a világirodalom oktatására került a hangsúly.

Mindezek azonban még mindig nem hozták meg a kívánt eredményt, a kiutazott ösztöndíjas egyetemisták közül sokan főleg matematikából, de orosz nyelvből sem állták meg a helyüket. Ezért az orosz nyelv tanulásával és előkészítő kurzusokkal kellett tanulmányaikat kezdeniük, csak ezek sikeres befejezése után tehettek felvételi vizsgát, és kezdhették meg egyetemi tanulmányaikat.³⁹

1952-re ésszerűsítették a felvételi szempontjait, az addig elsőrendűnek tartott „szociális származás” a harmadik helyre szorult vissza, megelőzte az érettségi vizsga és a legalább négyes tanulmányi eredmény.⁴⁰ Az ekkor kiküldeni tervezett diákok 60%-ának munkás, 30%-ának paraszti származásúnak kellett lennie, az elképzelt nemi megoszlás két harmad-egyharmad arányban férfi és nő. A diákok 70%-ának középiskolai érettségivel, 30%-ának

³⁸ MOL M-KS 276. f. 55/102. ő. e. 42.

³⁹ MOL XIX-I-1-r 4. d. VKM Vezető Kollégiuma 1951. február 1.

⁴⁰ MOL M-KS 276. f. 86/93. ő. e. 6–9.

szakérettségivel kellett rendelkeznie. Az utóbbi annak hallgatólagos beismérése volt, hogy a szakérettségi nem elegendő a további (felsőfokú) szakmai képzéshez. A terv Budapestről ugyanannyi diákot javasolt, mint vidékről (112–112 fő).

Ellenőrzések és vizsgálatok

A VKM Ösztöndíjas Osztály és Középiskolai Főosztály 1950-ben vizsgálatot kezdeményezett. Ennek során két bizottság látogatott el az iskolába, hogy ellenőrizték a szaktárgyi oktatás és a nevelőmunka minőségét. Sok tanórát meglátogattak, számos hiányosságot tártak fel, eredményeiket jelentésben összegezték. Másfél sűrűn teleírt oldalon ismertették az egyes tárgyak oktatását és az eredménytelenség okait.⁴¹

A jelentés idézte Aradi Pál⁴² elsőéves szovjetösztöndíjas közgazdász-hallgató levelét. Ő előzőleg szakérettségis csoportban tanult az Oleg Kosevojban, és leírta, hogy a Szovjetunióba kikerkezett magyar diákoknak az egyetem megkezdéséhez felvételi vizsgát kellett tenniük. A vizsga után egy részük nem kezdhette meg egyetemi tanulmányait, őket előkészítő tanfolyamra utasították. Sőt, többeknek a felvételi vizsga előtt intenzíven orosz nyelvet kellett tanulniuk. A nyelvtudás mellett a matematikatudás súlyos hiányosságai okozták a másik problémát: az Oleg Kosevojból érkezett diákok matematikai alapjai egyáltalán nem üttették meg a szovjet felsőoktatási intézményekben elvárt szintet.

Az ellenőrzés során feltárták az ösztöndíjasok kezdeti sikertelenségéhez vezető oktatás-módszertani hiányosságokat. „A tanárok szakmai felkészültsége közepes (...) Az orosz nyelvet tanítók egy része nem is képzett pedagógus. (...) rendszeres szakfelügyelet nem segíti a tanárokat munkájukban. (...) Az órákra általában nem készülnek, óravázlatokat nem készítenek.” Az orosz nyelvet többnyire olyan orosz anyanyelvű tanárok tanították, akik nem rendelkeztek nyelvtanári képesítéssel, a tanítási módszerek és a leadott tananyag javarészt attól függött, hogy az illető oktató képességei, műveltsége, tudása folytán mire volt képes. Ráadásul nem tartották be az órájuk tanrendben megjelölt idejét, túllépték az időkeretet, ami egyúttal azt jelentette, hogy a következő órából vettek el időt.

A jelentés *Nevelőmunka* című fejezete az iskola működésének legalapvetőbb problémájára mutatott rá. Az iskolában kétféle tanár dolgozott:

⁴¹ MOL XIX-I-1-r 4. d. VKM Vezető Kollégiuma 1951. II. 1.

⁴² Személyi anyaga szerint 1950–1955 között végezte el Moszkvában a Közlekedési Gazdasági Főiskolát.

szaktanárok és nevelőtanárok. A szaktanárok órákat tartottak, a nevelőtanárok feladata az lett volna, hogy a diákokkal tanórán kívül foglalkozzanak. A jelentésből kiderül, hogy a két csoport éles ellentétben állt egymással. „A szaktanárok lebecsülik a nevelőtanárok tudását, a nevelők pedig politikai vonalon félemlítik meg a szaktanárokat.” „Az egyik nevelő, (...) kijelentette, hogy az ő feladata (...) a szaktanárok munkájának ellenőrzése.” A nevelőtanárok munkáját senki sem fogta össze, nem egységes terv szerint dolgoztak, a diákoknak nem nyújtottak segítséget: „több közülük nem is képes segítséget nyújtani, mert nincs meg a szükséges szakképzettsége”, „a tanulókkal csak alkalmyszerűen foglalkoztak”. Tevékenységüket az ellenőrzést végző bizottság egyik tagja így jellemezte: „Véleményem szerint kilenc ember reggeltől estig ténfereg minden komoly munka nélkül.”⁴³ A nevelőtanárok körében élesen szembenálló csoportok alakultak ki, amelyek nem is beszéltek egymással.

A bizottság a mozgalmi munkában is súlyos hibákat talált: „A mozgalmi munka túlméretezett. (...) A széles tagság ebédszünetét kitöltik a különféle, rendkívül komplikált szervezésű röpgyűlések, értekezletek (...)” „A funkcionáriusok még ezen túl is igénybe vannak véve, nem egyszer az egyéni tanulás ideje alatt, vagy este, egészen az éjszakai órákig.” „A kollégiumi élet teljesen befelé fordult, a valóságtól elszakadt.” Az egyik nevelőtanár elárulta, hogy „még az Országos Pártközpont Káderosztálya előtt sem tárták fel teljesen a nehézségeket.” Mindezek alapján arra a következtetésre jutottak, hogy az igazgatónő, Kovács Margit, alkalmatlan az iskola vezetésére, nem tudja irányítani a nevelőtanárokat, és „nem tartja magát elég erősnek” az oktatás területén, ezért a szaktanárokkal nem is törődik.

A felsorolt súlyos gondok és hiányosságok miatt a bizottságok javasolták az igazgatónő felmentését, új igazgató kinevezését, akit segíteni kell az egyszemélyi vezetés megvalósításában. A szakmailag alkalmatlan tanárokat az iskolából el kell távolítani, és gondoskodni kell megfelelő tanárok felvételéről. Sürgősen el kell érni, hogy a tanárok szakmai munkaközösségeket alkossanak. A tananyagot a szovjet vizsgakövetelményekhez kell igazítani, és a tantervet ennek megfelelően kell átdolgozni. „Meg kell szüntetni a nevelés és oktatás kettősségét”, és „az óraadó tanárok intézményét”. (Mivel a nevelőtanárok nem vettek részt az oktatásban, a főállású taná-

⁴³ A nevelőtanárok az iskola alapításától kezdve nem vettek részt az oktató-nevelő munkában. Ez még az óvatosan megfogalmazott jelentésekből is kiértezhető. „Még mindig nem sikerült elég szoros kapcsolatot teremteni a nevelői és az oktatói kar között, ennek következtében nem tudtuk az egyes tanárok különböző módszereit összehangolni. Nem hajtottuk végre a nevelőtanárok önképzési tervét” – írja az iskola igazgatóhelyettese 1950. március 2-i jelentésében. MOL XXVI-I-69 4. d.

rok mellett az iskolában óraadókat is alkalmazni kellett, ami az egységes koncepció szerinti nevelés és tanítás lehetőségét még inkább csökkentette.) Minden tanár délelőtt tanítson, délután pedig végezzen nevelőtanári munkát. Az ellenőrzést végző bizottság azt is javasolta, hogy a mozgalmi munka lényegesen csökkentésével több pihenőidőt biztosítsanak a diákoknak.

Az iskola gazdálkodásának ellenőrzése

Az Állami Ellenőrző Központ 1951 nyarán vizsgálta meg az Iskola gazdálkodását, valamint a rendelkezésére bocsátott ingatlan és annak be rendezésének állapotát,⁴⁴ több alkalommal, szűrőpróbaszerűen. Augusztus és szeptember között készített két jelentésükben áldatlan állapotokról számoltak be, és gazdasági visszaélések sorát tárták fel.

Kiderült, hogy az iskola bizonyos, közelebbről meg nem nevezett dolgozói engedély nélkül az intézet épületében laktak.⁴⁵ Az intézet vezetője és a vezető gondnok kapcsolata nagyon rossz volt, ennek okát így foglalták össze: „A vezető gondnok eddigi működését azért nem nézi jó szemmel az intézet vezetője és az alkalmazottak egy része, mert a vezető gondnok szerzett érvényt annak a pénzügyi rendelkezésnek, hogy a bentlakó alkalmazottak térítés nélkül ne vehessék igénybe a szolgálati lakást, fűtést és világítást.”⁴⁶ A vezető gondnoké mellett egy betöltetlen, beosztott gondnoki állás is volt. Így a vezető gondnoknak kellett volna mindenféle apró ügyekkel is foglalkoznia (mint például a kiürült göngyölegek visszaszállítása és az ezért járó pénz bevétele). A vezető gondnok hozzáértéséről a jelentés megállapította, hogy „A vezető gondnok (...) szakmai ismereteit fejleszteni kell”, és okvetlenül gondoskodni kell róla, hogy „az üresen álló gondnoki állás egy szakmailag is erős káderrel legyen betöltve”. Úgy látszik, a vezető gondnok kinevezésénél *nem* a szakmai tudás és gyakorlat lehetett a legfőbb szempont. „A vezető gondnok szakmai fejlődésének előmozdítására és a helyes gazdálkodás vezetése érdekében el kell látni az 1951. évi »Költségvetés végrehajtása« című PM kiadvánnyal, a »Gazdálkodás szabályai és az ellenőrzés szempontjai«, valamint a »Jogszabálymutató« című pénzügyi főosztály kiadványaival.”

Kovács Margit igazgatónő súlyos visszaéléseire is fény derült. Volt olyan hónap, amikor 1500 forintot vett fel óradíj címén, miközben a fize-

⁴⁴ MOL XIX-I-1-o 4.d. 0260/1951.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

tését is megkapta. 1950 nyarán pedig érettségi vizsgadíj címén 3360 forint-hoz jutott, ami megegyezett a teljes bizottság díjazásával.⁴⁷

Az iskolának nem volt saját járműve, a beszerzett élelmiszereket taxival szállították az iskolába. A beszerzés valószínűleg eléggé tervszerűtlenül folytatható, mert a vizsgálat során nagy mennyiségű romlott élelmiszer került elő a pincéből és a padlásról, „amelyek már a többi, ott tárolt élelmiszere nézve is veszélyesek voltak”. Az élelmezésből visszamaradt moslékot a Sertéshizláló Nemzeti Vállalat szállította el, azonban a megálapított térítési díjat egy év elteltével sem utalta át az iskolának. A bizottság által áttekintett bizonylatok szerint élelmiszerekből és ágyneműkből óriási hiányok mutatkoztak, más tételekből viszont kisebb többlet volt. Ezt részben az okozta, hogy sem a beérkezett, sem pedig a raktárból kiadott élelmiszerekről, illetve ágyneműkről nem vezettek pontos és naprakész nyilvántartást.⁴⁸ A jelentés *Pénz és vagyonkezelés* című fejezetében a bizottság egyoldalas listát közöl azon tételekről, amelyeknek a kiadási és bevételi okmányai hiányoztak (a teljes, itt szereplő összeg mintegy 600 000 forint). Másrészt, „a vizsgálat során nagy mennyiségű bevételi és kiadási okmányt találtunk könyveletlenül” – közli a jelentés. Az iskola épületében lévő vagyontárgyakról sem állt rendelkezésre elfogadható leltár, a kisebb értékű, de nagy mennyiségű (tehát nem leltári) tárgyakról – mint a konyha és az étterem felszerelése – szintén nem volt számadás.

A vizsgálat lezárultával a jelentéseket elküldték a Pénzügyminisztériumnak és a Közoktatásügyi Minisztériumnak is. Kovács Margit igazgatónő felmentéséről nem maradt fenn forrás, mint ahogyan az új igazgató, Sárdi János kinevezéséről sem. 1952 elejétől azonban már az ő aláírása szerepel az iskolából küldött hivatalos dokumentumokon.

1951 őszén szerepel először az iskolával kapcsolatos dokumentumokban Alexej Naumovics Szkomorohov professzor mint a „Szovjetösztondíjas iskola igazgatója” neve.⁴⁹ 1952 őszén az iskola párttitkára, Gergely László egy jelentésében az iskola szovjet tanácsadójaként említi, máshol igazgatóhelyettesnek titulálják. A zavar oka az lehetett, hogy a professzor kezdetben „minisztériumi főosztály-vezetői” besorolást kapott, majd 1951 végén 3450 forint fizetéssel⁵⁰ átkerült az „intézmény vezetőjének helyettese” beosztásba.

⁴⁷ Sem az igazgatónő, sem pedig a vezető gondnok kinevezésére és szakmai előéletére vonatkozóan nem sikerült dokumentumokat találni a VKM vagy az MDP levéltári anyagában.

⁴⁸ Talán érdemes tételesen is idézni a jelentésben felsorolt hiányokat: „175 db lepedő, 143 db párnahuzat, 24 db tollpárna, 18 db szalma-párna, 24 db piké takaró”.

⁴⁹ MOL XIXI-1-o 4. d. 093/1951.

⁵⁰ Kovács Margit igazgató fizetése 1400 Ft volt, a tanároké 670–700 Ft között mozgott. MOL XIX-I-1-g 1950. 391. d.

Ebben az időben minden fontosabb magyar egyetemen, kutatóintézetben dolgoztak orosz „vendégprofesszorok”. A velük kapcsolatban adódó problémák is hasonlóak voltak az Oleg Kosevoj esetéhez. A Szovjetunióban megbízhatónak, tehát Magyarországra kiküldhetőnek ítelt professzor nem beszélt magyarul, az ötvenes évek elején viszont a magyar felnőttek még nem beszéltek oroszul. A vendégprofesszor légüres térbe került: kollégáival, beleértve az iskola vezetését is, nem tudott kommunikálni.⁵¹ „Az iskola szovjet tanácsadója A. N. Szkamarochov [sic!] elvtárs komoly segítséget ad az iskolának munkájában. Mégsem becsülik meg őt eléggé. Ezekre a hibákra az elvtársakat figyelmeztettem, döntő változás azonban nem történt. Ilyen esetek voltak: például laza a kapcsolata az iskola vezetőjével. Sok mindenről az orosz és más szakos tanároktól értesül. Nem informálják rendszeresen és részletesen az iskolát érintő kérdésekről. Az információ inkább alkalmoszerű.”⁵²

Az Oleg Kosevoj esetében csak az iskolában dolgozó orosz tanárok (köztük néhány orosz anyanyelvű) tudtak érintkezni Szkomorohovval, de egyiküket sem bízták meg azzal, hogy tolmácsoljon vagy fordítson számára. Hiába dolgozott tehát valaki az iskolában, aki megismertethette volna a diákokat a szovjet felsőoktatási rendszerrel, az ott folyó oktatással, követelményekkel, a hallgatók hétköznapi életével, kollégiumokkal, egyszóval mindazzal, amire a legnagyobb szükségük lett volna, ezt a lehetőséget nem tudták kihasználni. Szkomorohov az iskola megszűnéséig a tantestület tagja maradt, az 1953. július 29-i, lényegében az iskola megszűnését elrendelő PB-határozat is kiemelte munkájának sikerességét.⁵³

Az iskola megszüntetése

Az MDP PB 1953. július 29-i ülésén tárgyalta a *Jelentés az Oleg Kosevoj szovjet ösztöndíjas iskola oktató- és nevelői munkájáról* című előterjesztést,⁵⁴ amely javasolta az Iskola megszüntetését.⁵⁵ Természetesen erre is az 1953 nyarán bekövetkezett politikai fordulat hatására került sor.

⁵¹ BFL XXXV. 107.c/51. 6. ő. e. 41.

⁵² Uo.

⁵³ MOL M-KS 296. f. 53/128. ő. e. 43.

⁵⁴ MOL M-KS 276. f. 53/128. ő. e. 43–45.

⁵⁵ Az Oleg Kosevoj Iskolával foglalkozó napirend megtárgyalását hosszabb előkészítés alapozta meg; már 1953. május 13-án elkészült a Magyar Dolgozók Pártja Agitációs és Propaganda Osztálya jelentése az iskolában folyó munkáról MOL XIX-I-2-d Szu. 18/1953 3. d.

A MDP felső vezetését 1953. június közepén Moszkvába rendelték, ahol megtudhatták, hogy milyen politikát várnak tőlük az „olvasás” időszakában. Rákosi és szűk köre időlegesen távozott a párt- és állami vezetés csúcsáról. Nagy Imre lett az új miniszterelnök, aki haladéktalanul hozzálátott a gazdasági csőd felé vezető intézkedések felszámolásához, és a társadalmi robbanással fenyegető feszültségek csillapításához.

Ez tette lehetővé azt is, hogy az iskolával kapcsolatban racionális gazdasági döntés születessen. Egyfelől a középiskolákból ekkor már olyan fiatalok kerültek ki, akik több éven keresztül tanultak oroszul, nem volt szükség külön intenzív nyelvi képzésre. Másfelől politikai képzésük is megoldott volt, hiszen ekkor már nem volt olyan fiatal, aki ne tartozott volna valamiféle szervezethez, ne vett volna részt valamilyen mozgalomban (Magyar Dolgozók Pártja; Demokratikus Ifjúsági Szövetség; szakszervezetek; Munkára, Harcra Kész; Természettudományos Ismeretterjesztő Társulat), ahol folytonos politikai és világnézeti képzésben részesült.

Az iskola létrehozásakor – kimondatlanul – a magyar gazdasági, politikai és kulturális elit kiképzésének feladatát is megkapta, és nem járt sikerrel. Teljesen zárt intézmény volt, ahol a diákok ingyen teljes ellátást kaptak (szállás, fűtés, étkezés, ruhák, ágynemű mosása, tanszerek, tankönyvek, mozi, színház), ezen túl pedig magas ösztöndíjat (100–200 forint), ami megfelelt például egy vegyésztechnikus akkori fizetésének. Minden, az iskolába felvételt nyert fiatal itt lakott, a diákok pontosan felét kitevő budapestiek is. Az említett körülmények a hétköznapiak valóságától teljesen elszakították őket, rövidesen úgy érezték, hogy az iskolában kapott előnyök nekik járnak. Nem találkoztak szüleikkel, rokonaikkal, barátaikkal, tehát nem tapasztalták meg a „kinti” élet apró-cseprő és súlyos gondjait. Ez nemcsak a magyar társadalomtól szakította el őket. Súlyos probléma volt az is, hogy a még 1953 táján is nagyon keménynek számító (élelmiszer, meleg ruhadarabok beszerzésének nehézségei, magas árak és rossz minőség, fűtés, tisztálkodási lehetőségek korlátozott volta stb.) szovjet viszonyok közé megérkező ösztöndíjasokra sokkolóan hatottak az iskolában tapasztaltak, hallottak és a valós szovjetunióbeli élet különbségei.

Az iskolában folytonos korrepetálás zajlott, részben tanárokkal, részben pedig a jobb diákokkal, tehát nem tehettek szert az egyetemi képzéshez szükséges önálló tanulás képességére. „D. elvtárs itt az intézetben jó tanuló volt. Becsületesen megtanulta a leckéjét. El is mondta. Megtartotta a napirendet, s nem volt semmi különös baj. A szovjet egyetemre került. S ekkor valami történt. Elvesztette a talajt a lába alól. Baj volt a tanulásával. Sokszor rendetlen volt. És miért? D. elvtárs rendes ember

volt, de öreg hibával – önállótlan. Itt megkapott mindent. Mindenre »csöngettek« neki. De kint nincs csöngő, s ő a csöngővel együtt a fejét is elvesztette. Nem volt jó időbeosztása. Nem szokta meg, hogy önmagáról gondoskodik. Nem szokta meg az önálló munkát. (...) Mindemellett kétségtelen, hogy az intézet adott körülményei nem segítik elő az önálló életre nevelést, de ezt, amennyire lehet, ellensúlyoznunk kell.”⁵⁶

Ráadásul az iskolában oktatott tananyag a szovjet egyetemi felvételi-re készített elő, a magyar érettségig megkövetelt magyar irodalmi, történelmi és kulturális tudást ezek a diákok nem szerezték meg.

Az iskoláról szóló különböző határozatok nagyon óvatosan emlegetnek bizonyos „érzelmi” kapcsolatokat, amelyek fiúk és lányok között szövődtek. Az újjáépítés, és még inkább a negyvenes évek végétől megindult iparosítás, nagy nehézipari központok építkezéseinek kezdete, a mezőgazdaság átalakítása, téesszervezés, gépállomások létrehozása nagy társadalmi csoportok többirányú mozgását eredményezték. Az extenzív gazdasági fejlesztés jelentős munkaerő-szükségletet teremtett, amelyet a nők munkába állításával kívántak megoldani. A falvakból vagy kis vidéki városokból kikerült és a nagy ipari központokban munkába álló nőket a hagyományos falusi és városi közösségek elítélték, rossz erkölcsűnek tartották. Ezek a negyvenes és ötvenes évek fordulóján zajló folyamatok felbomlasztották a falusi és kisvárosi társadalom addigi szerkezetét. Ugyanakkor az egyházak befolyása csökkent, ez is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy megszűntek a stabil társadalmakra jellemző erkölcsi korlátok.

Magyarországon a második világháború előtt és közvetlenül utána külön fiú- és lánygimnáziumok működtek. Egy bentlakásos intézmény, ahol fiúk és lányok nemcsak közös osztályokba jártak, hanem egy épületben is laktak, példa nélkül állt. Nemcsak a férfiak és nők közötti munkahelyi, de a serdülőkorú vagy ifjú felnőttkorú lányok és fiúk közötti iskolai viselkedésnek sem alakultak még ki begyakorlott viselkedési mintái, elfogadott normái, amelyekhez mindenki tarthatta volna magát. Az Oleg Kosevoj Szovjetöszöndíjas Iskola koedukált intézmény volt. Számos lány hagyta el az intézetet, mert teherbe esett, és több fiú és lány politikailag hibásnak bélyegzett kapcsolata miatt volt kénytelen távozni. A problémát 1953-ban úgy kívánták megoldani, hogy a „felelőtlenségre” lehetőséget adó koedukált osztályok helyett külön fiú- és lányosztályok szervezését, valamint a fiúk és lányok külön épületben történő elhelyezését javasolták.

⁵⁶ MOL XXVI-I-69. Oleg Kosevoj Szovjetöszöndíjas Iskola 19. dosszié „A KISZ-bizottság munkájának néhány tapasztalata”, 1953.

Az iskola levéltári anyagaiban, de irodalmi művekben, visszaemlékezésekben is számtalan esetet találhatunk a fentiek illusztrálására. „A fiúk, lányok együtt vannak az intézetben. Nyilvánvaló, hogy ez a körülmény 18–20 éves fiataloknál nem hagyható számításra kívül. Megtetszenek egymásnak, megszereti egyik a másikat. Gyorsan születnek szerelmi bonyodalmak. Ez érthető – s még agyonlőni se lehet érte senkit. S mindennek megvan még az az érdekessége, hogy nagyon ritka az olyan ember, aki elmondhatja: »Nézzetek rám, én mentes vagyok minden ilyen dologtól, s tiszta a lelkiismeretem, mint a patyolat«.

(Ebbe beletartoznak természetesen a DISZ-vezetők is.) Az az ember, aki megérti, miért van itt, miért megy ki a Szovjetunióba, aki szereti a szakmáját, aki mélyen és alaposan tanul, aki széles látókörű, az a magánéletben is megoldja az ilyen problémákat. Erre számtalan példa volt. Talán egyet: H. elvtársnőnek udvarolni kezdett C. elvtárs. Ezt nyíltan meg is mondta neki bizonyos idő múlva. H. elvtársnő megmagyarázta C. elvtársnak, hogy erre neki semmi szüksége. Nem haragszik rá. Szívesen beszélget vele – hisz iskolatársak, azonban igen lefoglalja a tanulás, és ha a kelletténél többet találkozónának, ez csak akadályozná ebben. Persze vannak a fiúk és lányok között, akik »sportot űznek ezzel«, hogy egyik szerelmi kalandból a másikba esnek.”⁵⁷

Kunszabó Ferenc így örökíti meg visszaemlékezéseiben⁵⁸ az Oleg Kosevovban hirtelen támadt, rövid életű kapcsolatát: „Edit megfogta a karomat, kimaradtunk a sorból, s mikor a menet vége elhaladt, minden átmenet nélkül átöleltük egymást és elkezdtünk vadul csókolózni. Formás, de apró lány volt, fejfel alacsonyabb nálam. S volt benne valami bódítóan varázsos. Számomra legalábbis. (...) Harmadnap, a délutáni szilencium idején hívott magához minket az intézet párttitkára, és barátságosan, de határozottan közölte velünk, hogy hibáztunk, amikor a kollektív sétából kiválva, »individualista módon« külön baktattunk a menet után. »Ifjú kommunistákhoz ez nem méltó!« (...) Leforrázva álltunk ott. Bocsánatot kértünk a Párttól, amit az adott pillanatban, ugye, a titkár elvtárs személyesít meg, és szentül megfogadtuk, hogy ilyen többé nem fordul elő.”

Az 1953/54-es tanévben még működött az iskola, azonban kollégiumi elhelyezést ettől kezdve csak a vidéki diákok kaptak. A diákokat önálló tanulásra serkentve megszüntették a rendszeres korrepetálást. A Szovjetunióba kiküldendő diákokat felvételi vizsgával választották ki. A budapesti és vidéki diákokat erre az évre már nem előre meghatározott arány-

⁵⁷ MOL XXVI-I-69. 19. d. „A KISZ-bizottság munkájának néhány tapasztalata”, 1953.

⁵⁸ KUNSZABÓ Ferenc: *Vándorvasban. Korrajz a huszadik századból*. Műhely munka Bt., Érd, 2002. 234–235.

szám (50–50%), hanem tudásszintjük alapján vették fel. Ekkor már csak 300 diák tanult az iskolában, a keretszámból fennmaradó ösztöndíjas helyeket fenntartották azoknak, akik saját középiskolájukban végeznek majd, de tudásuk, rátermettségük alapján alkalmasak arra, hogy kikerüljenek a Szovjetunióba. Végül a tanév végén (1954. augusztus 31-én) megszűnt az Oleg Kosevoj Szovjetösztöndíjas Iskola. Az épületben az Arany János Általános Iskola és Általános Gimnázium kezdte meg működését, amelyben tovább dolgozott az Iskola tantestületének egy része.

Az Oleg Kosevoj Szovjetösztöndíjas Iskola révén, az innen kikerülő ösztöndíjasok számával és minőségével a magyar kommunista vezetés bizonyítani akarta a Szovjetunió politikája iránti elkötelezettségét. Az MDP koncepciója szerint az iskola ennek gyakorlati előkészítését szolgálta: a diákokat egy év alatt nem elsősorban eredményes tanulmányokra kellett felkészíteni, hanem hazájuk sikeres politikai képviselőire. Ennek megfelelően a szakmai képzés színvonala túlságosan alacsony volt, a politikai nézetek formálása kapott elsőbbséget. A szovjet egyetemeken azonban a diákoknak szembesülniük kellett azzal, hogy ott megkövetelik a szakmai és a nyelvtudás egy alapszintjét is. Ennek az alapvető képzettségbeli hiányokkal küzdő, noha származásukat és politikai nézeteiket illetően megfelelő diákok nem tudtak megfelelni. A szovjet vezetés tisztában volt vele, hogy a formálódó európai szovjet szövetségi rendszert csak politikailag és szakmailag megfelelően képzett szakemberekkel lehet eredményesen működtetni. Az Oleg Kosevoj Szovjetösztöndíjas Iskola sem magas szintű szakmai és nyelvi képzést, de még a szovjet VUZ-ok végzéséhez megkövetelt politikai alapokat sem tudott nyújtani diákjainak. Megszűnését az alapításakor az iskolának szánt feladatok okafogyottá válása és az ott folyó oktatás eredménytelensége tette elkerülhetetlenné.